

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 13 (2023/Yaz), ss. 99-118.

Geliş Tarihi: 10 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 20 Haziran 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Milli Mücadele Döneminde Sıhhiye Müdürü Dr. Ferruh Niyazi Bey'in (Ayoğlu) Sivas'taki Faaliyetleri (6 Ekim 1336/1920-25 Nisan 1337/1921)

Muhammet GÜÇLÜ**

Adile Gül Yiğit ATASAYAR***

Öz

1888 yılında Antalya'nın Elmalı kazasında doğan Ferruh Niyazi Bey, 1913 yılında Tıbbiye Mektebi'ni bitirmiştir. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde görev yapmıştır. 1918 yılında Zor Livası Merkez Hükümet Tabipliği, 1919 yılında Kastamonu Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü görevine atanmıştır. Milli Mücadele döneminde Eylül 1920 tarihinde Sivas Vilayeti Sıhhiye Müdürü olan Dr. Ferruh Niyazi Bey, Sovyet Rusya yolunun önemli bir noktası olan şehirde sıhhi ve siyasi açıdan önemli hizmetler yapmıştır. Onun sıhhiye müdürlüğü sırasında Sivas şehri aşı, serum ve kuduz çalışmaları açısından önemli bir üs haline getirilmiştir. Ayrıca Amerikan Teşkilatının nezdinde hükümet komiseri olarak görev yaptığı için özellikle araç temininde önemli roller üstlenmiştir. Sekiz ay kadar Sivas Sıhhiye Müdürlüğü görevini ifa eden Dr. Ferruh Niyazi Bey, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmalarına öncülük etmiş ve sağlık görevlileri ile dörtüzdenden fazla köyde dört ay süre ile sağlık ve sosyal alanlarda bilgi toplamaya girişmiştir. Ama beklenmedik şekilde başta Vali olmak üzere vilayetin diğer görevlileri ile beraber görevden alındığı için çalışmanın eser şekline dönüşemediği görülmektedir. Bu çalışma ile

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kampus/ Antalya, (mguclu@akdeniz.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-5590-8743).

*** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Uzmanı, (adilegulygt@hotmail.com), (Orcid: 0000-0002-9675-2367).

Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas Sıhhiye Müdürlüğü dönemi arşiv belgeleri, Gaye-i Milliye gazetesi nüshaları, hatıralar, araştırma eserler ışığında ortaya konulmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Dr. Ferruh Niyazi Bey, Sivas, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Sağlık

Activities of Sanitary Director Dr. Ferruh Niyazi Bey (Ayoğlu) in Sivas during the National Struggle Period (6 October 1336/1920-25 April 1337/1921)

Abstract

Ferruh Niyazi Bey, who was born in Antalya's Elmalı district in 1888, graduated from Medical School in 1913. He served on various battle fronts in the Balkan War and the First World War. He was appointed as Zor Liva Central Government Doctor in 1918 and as the Health Director of Kastamonu Province in 1919. Dr. Ferruh Niyazi Bey, who was the Sanitary Director of Sivas Province in September 1920 during the National Struggle, performed significant health and political services in the city, which was an important point on the way to Soviet Russia. During his health directorate, the city of Sivas was turned into an important base for vaccination, serum, and rabies studies. In addition, since he served as a government commissioner before the American Organization, he played an important role in the recruitment of vehicles. Having served as Sivas Sanitary Manager for eight months, Dr. Ferruh Niyazi Bey has pioneered Turkey's Sanitary and Social Geography studies and has attempted to gather information on health and social fields for four months in more than four hundred villages with health officials. But unexpectedly, he was dismissed together with the other officials of the province, especially the Governor, and for this reason it could not turn into a published work. This study aims to reveal the period of Ferruh Niyazi Bey's Sivas Sanitary Directorate in the light of archival documents, copies of Gaye-i Milliye newspaper, memories, and research works.

Keywords: National Struggle, Dr. Ferruh Niyazi Bey, Sivas, Turkey's Sanitary and Social Geography, Health

Giriş: Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Hayatı

Ferruh Niyazi, 1888 yılında Antalya'nın Elmalı kazasının Nuhlar mahallesinde (Toklular) doğmuştur. Babası kazanın eşrafından ziraat ve ticaretle uğraşan Hacı Halil Bey idi. İptidai ve Rüştiye eğitimini Elmalı, idadi eğitimini İzmir ve Midilli'de tamamlamıştır. 1907 yılında başladığı Tıbbiye Mektebi'nden mezun olacağı yıl vuku bulan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikastından dolayı Bahr-i Cedid vapuru ile Sinop'a sürülmüştür.¹ Bundan dolayı Temmuz 1329/1913 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olanlar arasında adının bulunmadığı görülmektedir.² Aynı şekilde sınıf arkadaşım dediği Dr. Mehmet Lütfi Bey'in (Kırdar)³ de adı 1913 Tıbbiye mezunları listesinde bulunmamaktadır. Bu durum Ferruh Niyazi için Sinop'a sürgün edilmesinden dolayı geç mezun olduğu şeklinde açıklanabilir. Adını taşıyan torununun hazırladığı hayat hikayesine göre Ferruh Niyazi Bey, Ağustos 1913 tarihinde Tıbbiye Mektebi'nden mezun olmuştur.⁴ Tıbbiye son sınıfında iken Yüzbaşı rütbesiyle Balkan Harbi'ne katılan Ferruh Niyazi Bey,⁵ 1913 yılında Sarayın Sercerrahı Miralay Hasan Basri Bey'in kızı Hatice Saime hanım ile evlenmiştir. Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Simav Hükümet Tabipliği (1913), Kütahya Belediye Tabipliği (1914), Bitlis Merkez Tabipliği (1915) görevlerinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı ikinci defa silah altına alınmıştır. Önce 11. Depo Alayı sonra 18. Kolordu 51 Fırka 41 Alay'da görevlendirildi. Musul ve Bağdat'ta görev yapan Dr. Ferruh Niyazi Bey, 1917 yılının sonlarında 57. Seyyar Alayı ve 14. Süvari Alayı'na nakledilmiştir. Bir süre sağlık sorunu ile tedavi edildikten sonra Ağustos 1918 tarihinde Deyr-i Zor Menzil Hastanesi doktorluğuna tayin

* Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kampus/ Antalya, (mguclu@akdeniz.edu.tr); Orcid No. 0000-0001-5590-8743.

** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Uzmanı (adilegulygt@hotmail.com); Orcid No. 0000-0002-9675-2367.

¹ Adile Gül Yiğit Atasayar, *Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu ve Basın Hayatı (1888-1963)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2021, s. 6-8, 12-13.

² Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi-Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye*, C. II, Eklerle Yayınlayan: Aykut Kazancıgil, Özel Yayınları, İstanbul, 1991, s. 136-139.

³ Ferruh Niyazi Ayoğlu, *Kurtuluşta, Cumhuriyet'e ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları*, Zonguldak Tabip Odası Yayınları, Zonguldak, 2008, s. 227.

⁴ Ayoğlu, *age.*, s. 227.

⁵ Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *age.*, s. 136.

edilmiştir. Görevli izinli olarak İstanbul'a gelmesinden sonra Deyr-i Zor Sancağı Merkez Hükümet Tabipliği görevi ile Deyr-i Zor Askeri Hastanesi'ne atanmıştır. En son görev yeri olan 20. Kolordu Karargâh doktorluğundan 8 Aralık 1918 tarihinde terhis olmuştur. Ferruh Niyazi Bey, Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi iken Osmanlı Sosyalist Fırkası kurma çalışmalarına katılmış, fırkanın sözcülüğünü yapan İştirak (26 Şubat 1909) gazetesinde yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Ferruh Niyazi Bey, birçok gazetede makaleler kaleme aldığı gibi Osmanlı Demokrat Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi partilerde siyaset yapmıştır.⁶ Birlikte siyaset yaptığı Bezmi Nusret Bey (Kaygusuz), Ferruh Niyazi için *"O vakit Tıbbiye'de idi. İri boylu, güzel yüzlü, pos bıyıklı, tok sözlü, sevimli bir delikanlı idi. Gayet iyi ve selis konuşur, karşısındakini mutlaka ikna ederdi. Aynı zamanda çok çalışkan ve demokrasiye tam bir anlayışla bağlı idi"* demektedir.⁷ Dr. Ferruh Niyazi Bey gazetecilik çalışmalarını cephede de bırakmamış, 17 Eylül 1917 tarihinde Sahip ve Başyazarlığı'nı yaptığı Edebi, İlmi, İçtimai, Fenni, Mizahi Dicle gazetesinin 3-9 sayılarını çıkardığını görüyoruz.⁸

1. Sivas Sıhhiye Müdürlüğü'ne Atanması

Birinci Dünya Savaşı içinde kadro olarak en son Deyr-i Zor Livası Merkez Hükümet Tabipliği'ne atanan Dr. Ferruh Niyazi Bey, 18 Mayıs 1919 tarihli Paşah VI. Mehmet Vahideddin, Sadrazam Damat Ferid, Sıhhiye Nazırı Mehmet Ali imzalı kararname ile Kastamonu Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü'ne terfien ve naklen atanmıştır.⁹ Sadaret makamı atama kararını 19 Mayıs 1919 tarihli yazısı ile Sıhhiye Nezaret'i'ne bildirmiştir.¹⁰ Milli Mücadele döneminde Kastamonu Vilayeti İstanbulluların en önemli sığınak merkezi olmasının yanında aynı zamanda Ankara'nın önemli yollarından birisi olan İnebolu'yu bünyesinde barındırıyordu. Bundan dolayı birçok yerli ve yabancı sima Kastamonu'da boy gösteriyordu. Bu arada İstanbul Hükümeti Mütareke döneminde Sivas'ta bulunan aşı müessesesini kapatırken, Haziran 1920 tarihli kararı ile Anadolu'ya her türlü serum ve ilacın gönderilmesini yasaklamıştır.¹¹ Bu uygulama ile Anadolu aşı, serum ve ilaç sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye

⁶ Atasayar, *age.*, s. 17-18, 20,25, 46, 15-16.

⁷ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs., İzmir, 2002, s. 15-16, 69.

⁸ Ayoğlu, *age.*, 89.

⁹ Takvim-i Vekayi, 22 Mayıs 1335.

¹⁰ BOA.BEO.4574-343025.

¹¹ Süleyman Tekir, "Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)", *Belgi*, S. 18, Yaz 2019, s. 1303-1304.

Vekili Dr. Adnan Bey Bey, aşı sorununa çözüm bulmak için yoğun çaba harcamaya başladı. Çözüm olarak Sivas'ta bulunan eski üniteler harekete geçirildi. Bu amaçla yaklaşık onbeş ay Kastamonu Vilayeti Sıhhiye Müdürü olarak görev yapan Dr. Ferruh Niyazi Bey, Sıhhat ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nin 6 Eylül 1920 tarihli telgrafı ile Sivas Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü'ne atanmak istendi. Neticede 15 Eylül 1920 tarihinde yola çıktı, İnebolu-Samsun yolunu Semiramis vapuru ile Samsun-Sivas yolunu bir fayton ile kat etti. Kendi deyimiyle yolculuğunun 15. günü (30 Eylül) Sivas'a ulaştı. 6 Ekim 1920 tarihinde Sivas Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü görevine başladı.¹² Dr. Ferruh Niyazi Bey göreve başladığında Vali, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Dr. Adnan Bey'in (Adıvar) dayısı Reşit Paşa idi. Sonradan Reşit Paşa'nın sağlık sorunundan dolayı Kastamonu Valisi Cemal Bey ile yer değiştirildi. Sağlık kurumu olarak Sivas'ta sadece Memleket Hastanesi bulunuyordu. Kuduz Hastanesi ile aşı ve serum üretecek müesseselerin kurulması hazırlıkları vardı. Bu amaçla Sıhhiye Müdürü'nden bir hafta sonra Tabip Binbaşı Tevfik İsmail Bey (Gökçe), Tabip Yüzbaşı Arif İsmet Bey (Çetingil), Tabip Üsteğmen Nurettin Bey aşı ve serum üretim müesseselerine, Erzurumlu Dr. Sadettin Bey ise 30 yataklı Kuduz Hastanesi'ne tayin edildikleri için Sivas'a geldiler. Çalışmalar sırasında I. Dünya Savaşı'nda Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi olan Tevfik Paşa'nın (Sağlam) Sivas'ta yaptırdığı çiçek aşısı yuvası ve laboratuvarlarından yararlanıldı.¹³ Sıhhiye Vekili Dr. Adnan Bey, Meclis'te yaptığı konuşmada bakanlığın faaliyete geçmesinin onuncu ayında (Şubat 1921) 250 bin kişilik aşı üretecek kapasiteye geldiğini belirtir.¹⁴ Bu dönemde de Sivas'ta Sıhhiye Müdürü olarak Dr. Ferruh Niyazi Bey bulunuyordu.

Tevfik Paşa ise hatıratında 1915-1918 yılları arasında Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisliği yaptığını, Üçüncü Ordu mıntıkasında Sivas'ta 5000 yataklı Menzil Hastanesi, 300 yataklı Hilal-i Ahmer Hastanesi, 100 yataklı Sivas'ta Konya Hilal-i Ahmer Hastanesi olduğunu, lekeli tifo (tifüs), kolera, dizanteri, tifo (kara humma), çiçek, tatanoz, yilancık, donuk gibi salgın hastalıklarla uğraştıklarını, 28 Mart 1915 tarihinde tifüs aşısının Hasankale'de Tevfik Salim tarafından ilk kez uygulandığını, Sivas'ta ise tifüs aşısı uygulamasını Tabip Yüzbaşı İzak Bey'in yaptığını, 1917 yılı içinde Sivas Vilayeti'nde 139 çiçek hastası görüldüğünü belirtir.¹⁵ Sivas Kuduz Hastanesi'nin 1920 yılının sonunda Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sıhhiye Müdürlüğü sırasında faaliyete geçtiği, 1921 yılında şehre

¹² Ayoğlu, *age.*, s. 205-208.

¹³ Ayoğlu, *age.*, s. 208-210.

¹⁴ TBMM. *Zabıt Ceridesi*, D. I, C. 8, 27 Şubat 1337, s. 500; Tekir, *agm.*, s. 1304.

¹⁵ Ahmet Başustaoğlu, *Bir Nefes Sıhhat-Tevfik Sağlam'ın Yaşamı-Anı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 252-327.

hizmet ettiği basından anlaşılmaktadır. Ama Dr. Ferruh Niyazi Bey'in haleflerinden Dr. Hasan Tahsin Bey 1931 yılında hazırladığı eserinde Sivas'ta yapılan kuduz çalışmalarına hiç değinmeden Numune Hastanesi, Emraz-ı Zühreviye Hastanesi dışında 25 yataklı bir kuduz tedavihanenin bulunduğunu, 1925-1929 yılları arasında 391 kişinin tedavi edildiğini, altı kişinin vefat ettiğini belirtir.¹⁶

Dr. Ferruh Niyazi Bey, sağlıkla ilgili görevlerinin yanında Vali tarafından Sivas'ta Şeyh Sunusi Ahmet Efendi'nin rehberliğine verildiğini, şeyhi lapa lapa yağan kar altında şehre 10 km mesafede Kayseri Köprüsü'nde karşıladıklarını ve ayrıca Garayfim (Miss Arafem) idaresindeki Amerikan teşkilatına devlet komiseri olarak görevlendirildiğini belirtir. Sivas Amerikan Teşkilatı'nın 150'ye yakın Ermeni memuru, okullarda 2000'e yakın yetimi, bir Ermeni cerrah idaresinde 50 yataklı hastanesi, Amerika'dan gelen Hemşirelik Okulu müdiresi, geniş bütçesi, yarım tonluk 15'ten fazla kamyonetleri bulunduğunu, Amerikalı Anderson adlı bir kadının müdireliğini yaptığı Sıhhiye Vekaleti'ne bağlı Dar'ül-Eytam'a onlardan yardım sağladığını ilave eder. Ayrıca Diyarbakir Mebusu Pirinçizade Fevzi Bey'in refakatindeki Amerikan teşkilatının Kafkas Bölgesi müdürlerinden Mr. Çekvit'i aldığı talimat gereği Fırat Köprüsü başında tesadüfen karşıladığını, Diyarbakir'e kadar kendisine refakat ettiğini, bu sırada Müslüman yetimlerine de ondan yardım sağladığını, yüz kadar gazete adına Chicago Tribune gazetesi yazarlarından birisinin Anadolu yolculuğu sırasında Diyarbakir'de rastlantı sonucu onunla karşılaşma emri aldığını, Diyarbakir'e Amerikalılardan temin ettiği kamyonetle gittiğini, biraz zor da olsa Amerikalı gazeteciyi alıp Elazığ'a gittiğini belirtir. Dr. Ferruh Niyazi Bey, Kasım 1920 tarihinde merkezi Amasya'da bulunan Merkez Ordusu komutanı Nureddin Paşa'nın geldiğini, henüz I. İnönü Savaşı'nın kazanılmadığını belirttikten sonra Rusya yolunun köprübaşının Sivas olduğunu, bu sırada birçok heyetler geldiğini, bunlar arasında Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Kunduh), Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Batı Cephesi eski komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kastamonu İstiklal Mahkemesi Reisi Dr. Tevfik Rüştü Bey'in (Aras) Sivas'a geldiğini, Halis Turgut'un babasından kalma ve Sultan (IV.) Murad'ın Bağdat seferi sırasında konakladığı evin salonunda konuklara ziyafet verildiğini, hazırlıklar tamamlandıktan sonra Devlet Komiseri olarak Amerikan teşkilatından sağladığı açık kasa kamyonetlerle heyetleri Suşehri'ne kadar götürdüklerini yazar.¹⁷ Örneğin TBMM'nin açılışı ile İktisat Vekili olan Yusuf Kemal Bey, 5 Mayıs 1920 tarihinde ilk İcra Vekilleri Heyeti

¹⁶ Dr. Hasan Tahsin, *Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-İnceleme ve Tıpkı Basım*, haz. Recep Toparlı-İbrahim Yasak, Sivas Belediyesi Yayını, Sivas, 2021, s. 293, 298-299.

¹⁷ Ayoğlu, *age.*, s. 211-222.

toplantısı yapıldığını, Rusya'ya gidecek Hariciye Vekili Bekir Sami Bey heyetine dahil edildiğini, 11 Mayıs'ta Ankara'dan yola çıktıklarını, Sivas üzerinden Erzurum'a ulaştıklarını belirtir. İkinci Moskova seyahatini ise 7 Aralık 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile kendisinin başkanlığında Dr. Rıza Nur ile Ali Fuat Paşa'dan oluşan heyet kurulduğunu, 14 Aralık'ta tren ile Ankara'dan yola çıktıklarını, yollarda epeyce zahmet çekerek Rıza Nur'un bir telgrafında belirttiği gibi kar tipilerinde ölümle pençeşerek Erzurum'a ulaştıklarını, orada beş altı gün kaldıklarını ve yollarına devam ettiklerini belirtirken ne Sivas'tan ne de Dr. Ferruh Niyazi Bey'in söylediklerinden söz ettiğini ilave edelim.¹⁸ Yusuf Kemal Bey'in birinci yolculuğunda Dr. Ferruh Niyazi Bey Kastamonu'da görevli iken ikinci yolculuğunda Sivas'ta görevli olduğunu belirtelim.

2. Sivas'taki Faaliyetleri

Maksut Azmi Bey, tarafından Sivas'ta çıkarılan Gaye-i Milliye gazetesinin 2 Mart-29 Nisan 1921 tarihlerine ait 39 sayısı elimizde mevcuttur. Gaye-i Milliye gazetesinin ilk sayılarına Sivas Sıhhiye Müdürlüğü ve Dr. Ferruh Niyazi Bey'in faaliyetleri hakkında pek bilgi yansımadığı görülmektedir. Nihayet 24 Mart 1921 tarihli nüshada Hilal-i Ahmer Heyeti Merkeziyesi'nden başlıklı haberde Heyet-i Merkeziye Reisi (Vali) adına Ferruh Niyazi Bey, devlet memurları arasından Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne aza olmak isteyenlerin isimlerinin bildirilmesi konusunun resmi dairelere ve hususi müdürlüklere yazıldığını, ekseri daireden henüz cevap gelmediği belirtildikten sonra aza olmak isteyen memurların isimlerinin süratle bildirilmesi rica edilmektedir.¹⁹ 29 Mart 1921 tarihli nüshada Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde merkez heyetine aza kaydının ve yardımların devam ettiği belirtildikten sonra Koçhisar-zade, Divriği, Darende, Aziziye, Yenihan, Gürün, Şarkışla, Kangal kazalarında Hilal-i Ahmer şubelerinin teşkil edildiği ve faaliyete başladığı ifade edilmektedir. Ayrıca Yenihan, Kangal, Gürün Hilal-i Ahmer şubelerinin reis, aza, katip ve veznedarlarının isimleri verilmektedir. Burada görev alanların Kaymakam, Belediye Reisi, devlet memurları ile kazanın önde gelenleri olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk Derman Yurdu sahibi Eczacı Ali Rıza Bey verdiği ilanda her gün alaturka saat beşten

¹⁸ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 140-142, 190-192.

¹⁹ *Gaye-i Milliye*, yay. haz. Çiğdem Aslan-Mustafa Toker, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 41, Ankara, 2012, s. 126.

yediye, dokuzdan onbire kadar eczanelerinde tabip bulunduğunu halka duyurmakta ve Cuma günü fakirlerin ücretsiz muayene edildiğini ilave etmektedir.²⁰ Geye-i Milliye gazetesindeki bu haberlerde Ferruh Niyazi Bey'in Vali adına Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin işleriyle ilgilendiğini, cemiyetin kaza şubelerinin kurulmasını sağladığı, belki de Türk Derman Yurdu Eczahanesi'nde günün belirli saatlerinde hastaları muayene ettiği söylenebilir. Gaye-i Milliye'nin 30 Mart 1921 tarihli nüshasında ise Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in Humma-i Racı'a ve Lekeli Humma hakkında yaptığı bilgilendirmede Sivas şehrinde birçok racıa vakası ile Mart ayı içinde iki lekeli humma görüldüğünü, beyinden gelen bu hastalıklara tutulmamak için hastaların evlerine gitmemek, bit almamak, vücutta ufak bir rahatsızlık görünce doktora koşmamın lazım olduğu, Sivas şehrinin bu hastalıklara hali hazırda bulaşık olduğunu, kahve, gazino ve kalabalık yerlerde dolaşmamak, bit almamak, her akşam bitlenmiş vücudu temiz tutmanın gerekli olduğu, mahalledeki hummalı hastaların derhal Sıhhiye Müdüriyeti'ne haber verilmesini rica etmektedir.²¹ 8 Nisan 1921 tarihli nüshada Kuduz köpek vakasına yer verilmekte ve Şehidler mahallesinde Saniye isiminde bir çocuğu kuduz köpeğin ısırıldığını, çocuğun Dar'ül-Kelb'de (Kuduz Hastanesi) tedaviye alındığını, köpeğin de itlaf edildiği belirtilmektedir.²² Ferruh Niyazi Bey, 8 Nisan 1921 tarihinde gazeteye Sıhhiye Müdüriyeti'nden başlığıyla verdiği duyuruda Memleket Hastanesi eczanesinin Belediye'nin altında boşaltılan lokantanın yerine nakledildiğini, halkın istifadesine sunulduğunu, eczanenin halkın sağlığına daha iyi hizmet etmesi amacıyla orada açıldığını, azami derecede halkın sağlığına hizmet etmeye gayret edileceğini, eczanenin her türlü malının mükemmel olduğunu, arzu edenlerin müracaat etmelerini belirtmektedir.²³ 12 Nisan 1921 tarihli nüshada Vilayet-i Sıhhiye Müdüriyeti'nden adlı haberde Memleket Hastanesi Eczahanesi hakkında daha önce verilen bilgiler tekrarlanmakta ve Memleket Hastahanesi'nde erkek ve kadınlar için iki koğuş ayrıldığı, bu koğuşlarda zengin olan hastaların ücretli tedavi edileceği, yine ücretle ameliyat yapılacağı, dinlenmeye uygun ve güvenli olduğu, fiyatların pek ehven olduğu ilgililere duyuruluyordu. Aynı nüshada Çocuk Babalarına adlı haberde ise her gün Sıhhiye Dairesi'nde taze aşı ile çocuklara çiçek aşısı yapıldığı, arzu eden mahallelere gün belirlerlerse aşı memurunun belirli gün ve saatte gönderileceği ilan ediliyor, babalardan çocuklarını aşılatmalarını rica ediliyordu.²⁴ 17 Nisan 1921 tarihli nüshada Teşekkür başlıklı

²⁰ Gaye-i Milliye, s. 147, 150.

²¹ Gaye-i Milliye, s. 157.

²² Gaye-i Milliye, s. 209.

²³ Gaye-i Milliye, s. 213.

²⁴ Gaye-i Milliye, s. 227-228.

haberde Memleket Hastanesi Eczacısı Bekir Efendi'nin beş nüfuslu ailesi namına Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ellişer guruş bağışta bulunduğu için adı geçenin takdir ve teşekkür edildiği bildirilmektedir.²⁵ 20 Nisan 1921 tarihli nüshada Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey yayınlanan "Çocuk Babalarına-Polis Karakollarında Çiçek Aşısı" adlı haber 23 Nisan 1921 Cumartesi günü Bab-ı Kayseri Polis Karakolu muntkasında, 24 Nisan Pazar İmaret Polis Karakolu muntkasında, 25 Nisan Pazartesi Karakaş Polis Karakolu muntkasında, 26 Nisan Salı Osman Paşa Polis Karakolu muntkasında, 27 Nisan Çarşamba Bezirci Polis Karakolu muntkasında, 28 Nisan Perşembe Alibaba Polis Karakolu muntkasında öğleden sonra polis karakollarında aşı memuru tarafından çiçek aşısı yapılacağından söz konusu günlerde muntika ahalisinin çocuklarını aşılattmaları ve evvelce aşılananlardan üç seneyi geçenlerin de tekrar aşılattmaları gerektiği ilan edilirdiyordu.²⁶ 22 Nisan 1921 tarihli nüshada Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey, Etibba Beyler diye yayınlanan haberde muhterem olarak adlandırdığımız merhum Mazhar Paşa Hazretleri'nin kabrinin yapımına başlandı, verilecek yardımların doğruca Fakülte Riyasetine gönderilmesi Sıhhiye Vekaleti tarafından bildirildiği, yardım vermek suretiyle son vazifesini ifa etmek isteyen meslektaşlarımızın yardımlarını ya doğrudan Fakülte riyasetine göndererek Vekalet arz edilmek üzere kendilerine bilgi vermelerini ya da dairemize göndermelerini rica ederim demektedir. Bu arada aynı nüshada muhtemelen doktor olan Ömer Alpgiray, "Emraz-ı Zühreviye" adlı yazısında frengi hastalığını konu edinmekte, Frengi hastalığı hakkında bazı malumatlar vermekte ve "Etibba-i Osmaniyyeden Zamyano Mısır'ın El-Kahire şehrinde mevcut eski medfinlerde frengi alametini gösteren birçok kemikler buldu" demektedir.²⁷ Sıhhiye Müdürü Dr. Ferruh Niyazi Bey İcra Vekilleri Heyeti ile kararı (25 Nisan) ile görevden alındığı sırada 27 Nisan 1921 tarihli nüshada "Vilayet Sıhhiye Müdüriyeti'nden Meccanen Muayene" adlı haberde koşunuz vurgusu ile Belediye Dairesi altında açılan poliklinikte Cuma gününden itibaren ücretsiz muayeneye başladığı, muayene saatleri ve doktorların isimlerinin aşağıda yazılı olduğu belirtilmektedir. Buna göre Cumartesi ve Salı günü Memleket Hastanesi Sertabibi Nedim Bey, Pazar ve Perşembe günü Etibbadan Şeyh Nuri Bey, Pazartesi Bakteriolog Arif İsmet Bey, Çarşamba günü Doktor Kimyager Nureddin Bey'in 7-9 saatleri arasında hasta kabul edecekleri ilan ediliyordu. Yapılan açıklamada alakadarların belirlenen saatlerde müracaatları, poliklinik saatlerinin öğleden sonra alaturka

²⁵ Gaye-i Milliye, s. 235.

²⁶ Gaye-i Milliye, s. 250.

²⁷ Gaye-i Milliye, s. 268-269.

saat yediden dokuza kadar olduğu, bunun dışında yapılan müracaatların dikkate alınmayacağı belirtilmektedir.²⁸

3. Sivas Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Kitabı Yayınlama Çalışması

Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyasının ilk örneği 1913 yılında Şam Tıp Fakültesi Dekanlarından Dr. Şerif Bey (Soylu) tarafından Erzurum Vilayeti için hazırlanmıştır. Bu çalışma bazı ilavelerle 1922 yılında Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Erzurum Vilayeti adıyla yayınlanmış olmalıdır. Elde bulunan tek nüshanın kapağı ve ilk sayfası bulunmamakla beraber eser Murat Küçükuşurlu tarafından Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası adıyla 2011 yılında yayınlanmıştır.²⁹ Ama konuya ilişkin ilk araştırma yapanlardan birisi olan M. Sabri Boz, Dr. Rıza Nur'un Sinop Sancağı adlı esere yazdığı önsözde hazır olduğunu belirttiği Erzurum ile ilgili eserin yayınlanmadığını belirtmektedir.³⁰ Bundan sonra Dr. Ferruh Niyazi Bey'in 19 Nisan 1921 tarihli Gaye-i Milliye gazetesinde "Sivas'ımıza Aid Bir Eser" başlıklı haberde belirttiğine göre kitap yayınlanmak için Sivas Sıhhiye Müdürlüğü doktor ve memurlarının dört aydır bir çalışma içinde olduğu anlaşılmaktadır. Vilayet Umumi Meclisi'nden sağlanacak kaynak ile yayınlanması düşünülen eserin Dr. Ferruh Niyazi Bey'in görevden alınması ile akıbeti belli olmamıştır. Ama aynı yıl içinde Sıhhat ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Refik Bey (Saydam) zamanında (10 Mart 1921-24 Aralık 1921) başlanan seri çalışmaya temel teşkil etmiştir. Çünkü 24 Aralık 1921 tarihinde Refik Bey'in yerine gelen Dr. Rıza Nur'un 1922 yılında Dr. Mehmet Said tarafından hazırlanan Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı adlı esere yazdığı önsözde bu çalışmaların Refik Bey zamanında başladığını belirtiyor ve "Selef-i aciz-i Refik Beyefendi zamanında yurdumuzun sıhhi ve ictimai tedkiki gibi mühim bir nokta Vekalet-i Muavenet-i İctimaiye Müdürü Doktor Muhiddin Celal (Duru) Bey tarafından Vekalet'e teklif olunarak Sıhhiye Müdürlerinden bu babda malumat talep edilmiş, Sıhhiye Müdürleri tedkikat yaparak istenilen malumatı mehmi emken cem' eylemişler. Vekalet'e geldiğim zaman bu malumatın yarısını gelmiş buldum. Bunlardan en mükemmel olanlar Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Erzurum, Zonguldak ve Menteşe Sıhhiye Müdürlerinden gelenlerdir"

²⁸ Gaye-i Milliye, s. 293-294.

²⁹ Hasan Tahsin, *age.*, s. 12, 18.

³⁰ M. Sabri Koz, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-Genel Konular, C. I, Ankara, 1992, s. 40. ss. 37-58.

sözlerini ilave ediyordu.³¹ Bu meyanda 1931 yılında Dr. Hasan Tahsin Bey tarafından hazırlanan Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası adlı eser bakanlığın çizdiği çerçeveye uygun olarak altı kısımdan oluşmakta olup coğrafya, iklim, şehir, kasaba ve köylerin durumu, hayvan ve bitki, sıhhiye teşkilatı, nüfus başlıklarını taşımaktadır.³² Konu Sivas olduğu için bazı konular doğal olarak benzetmekle beraber Dr. Ferruh Niyazi Bey, hazırladığı 43 soruya 400'den fazla köyde cevap bulmaya çalışmıştır. Dr. Hasan Tahsin Bey'in eserinde ise şehrin tarihi, önemli mimari yapıları, Muallimler Birliği, Türk Ocağı ve basın hayatı hakkında bilgi verilmekle beraber genellikle 1924-1930 yılları arasındaki vilayete ait verileri içermektedir. Dr. Ferruh Niyazi Bey'in hazırladığı sorular ve cevaplar Sivas Sıhhiye Müdürlüğü memurları tarafından uygulandığına göre müdürlük evrakları arasında kalmış olmalıdır. Ama bunları Dr. Hasan Tahsin Bey'in gördüğüne ve incelediğine dair eserinde her hangi bir emare görülmemektedir. Bütün bu bilgilerden sonra Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmaları açısından hem Türkiye'de hem de Sivas'ta ilk çalışma yapanlardan birisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Öte yandan önce Ankara Sıhhiye Müdürü sonra Sıhhiye Vekaleti Muavenet-i İctimaiye Müdürü olan Dr. Muhittin Celal Bey (Duru) üzerine bir çalışma yapan Prof. Dr. Ali Birinci, onun 22 sayfadan oluşan 1921 yılında yayınladığı *Ankara Vilayeti* (Ankara, 1337) adlı eserinin Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası serisinin ilham kaynağı ve ilk örneği olabileceğini belirtir.³³ Görüldüğü gibi görevden alınmasından dolayı Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas Vilayeti için gerçekleştiremediği yayını, Dr. Muhittin Celal Bey tarafından Ankara Vilayeti için gerçekleştirmiş, hem de 1921 yılında Ankara Vilayet Matbaasında basılmıştır.

Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas'ta göreve başlamasından sonra önemli bir hizmet yapmaya niyetlendiği görülmektedir. Vilayet Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi imzası ile 19 Nisan 1921 tarihinde *Gaye-i Milliye* gazetesinde yayınlanan "Sivas'ımıza Aid Bir Eser-Erbab-ı İrfandan Ricam" adlı haberde Sivas'ın iç yüzünü tanımak amacıyla dört aydan beri memurların sağlık alanında derin bir

³¹ Mehmet Said, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı*, Öğüt Matbaası, Ankara, 1922, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili ve Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur'un Mukaddeme yazısından; Osman Gümüşçü, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 15, S. 45, Kasım 1999, s. 942; Hasan Dinçer, "Kurtuluşun Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gazi Ayntab Vilayeti)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. XIX/38, 2019 Bahar, s. 77.

³² Hasan Tahsin, *age.*, s. 29, 351.

³³ Ali Birinci, "Dr. Muhittin Celal Duru", *Türk Yurdu*, S. 352, Aralık 2016, (www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi, Erişim: 30 Mart 2023)

araştırmaya giriştiğini, inceleme ve çalışmanın tamamlanmasından sonra ortaya çıkacak neticelerin eser halinde yayınlanacağını, inceleme alanımıza konulmak üzere suallerinin aşağıda olduğunu belirtmektedir. Söz konusu sorulara şöyle bir göz gezdirildiğinde bunun günümüz ifadesiyle bir anket olduğu, köyleri her yönüyle tanımaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu ankette köy ve kasabalara ilişkin 43 soru bulunmaktadır. Söz konusu sorulardan köyün adı, nahiyesi, kazası, tarihi durumu, hane ve nüfusu, I. Dünya Savaşı'ndan önce köyün kaç hane olduğu, kaç kişinin harpten beri askerde şehit veya köyde vefat ettiği, köyde dul ve yetim çocuk sayısı, çok eşli ve sakat adam sayısı, köyün coğrafi konumu, nahiyeye ve kasabaya olan uzaklığı, bataklık durumu, içilen suyu kaynak, kuyu, dere gibi nerelerden sağlandığı, suyun ark veya ağaç borularla mı geldiği, köyün havasının nasıl olduğu, kışın köylünün ne ile meşgul olduğu, halı, kilim ve bez dokumacılığı olup olmadığı, köyün temizlik durumu, köyde fırın, tandır ve orman durumu, köyde kaç kişide bit olduğu, evlerde gusullhane durumu, köy halkının sanat ve meşguliyeti, büyük şehir ve ecnebi memleketlerle ilişkisi olup olmadığı gibi köyü tanımaya yönelik sorular sorulduğu görülmektedir. On üçüncü sorudan itibaren köyün sağlık durumu ve sağlık hizmetlerinden yararlanması durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla köyde çiçek bozuğu var mıdır, en son doktor ve sağlık memuru ne zaman gelmiştir, ellerinde aşı vesikası var mıdır, köyde çiçek, kolera, tifo aşısı yapılmış mıdır, köyde verem, çiçek, uyuz ishal, sıtmal hastalar var mıdır, frengi, bel soğukluğu var mıdır, köyde göz hastalığı görülür mü gibi sorular vardır. Daha sonra çocuk düşürme, çocuk ölümü, çocuk doğumu nedir, çocukların kundaklanması ve beslenmesi, köyün okuma ve yazama oranı, köyün mektep ve talebe durumu, köyün imam ve muhtarı, köy hocasına verilen nakdi ve aynı tahsisat, köylünün içtiği içki türü, köyden yetişen tarihi kişiler ve devlet adalarının adı, köyde elli yaşını geçmiş insan sayısı, yirmi seneden beri yaşanan salgın hastalıklar, ölü sayısı, ahalinin dini, milliyeti, mezhebi, giyinme tarzı, köylünün geçim kaynağı ve evlerinin durumu, en zengin adamın serveti, ortalama çocuk sayısı, köy ve kasabalardaki eski eser durumu, kimler tarafından inşa edildiği, köyde donarak ölen kaç kişi olduğu, geçmiş savaflara katılan sayısı, onbaşı ve çavuş sayısı, köyde kahve durumu, eğlencesinin ne olduğu, soğulcanlı, hummalı insan sayısı, köyde misafir odası var mıdır, en misafirperver adam kimdir gibi sorular yöneltilmiştir. Anketin son kısmında ise kasaba ve şehre ilişkin sorular bulunmaktadır. Örneğin kasabada otel, han var mıdır, temizlik durumu nedir, kaç cami vardır, kasabalarda sanayi erbabı sayısı, sanatlarındaki durumu, Gayr-i Müslimlere göre derecelerinin ne olduğu, kasabalardaki ticari işler ve senelik kapasiteleri, mahsulleri ve mamulleri nelerdir,

kasaba ve köyde bulunan yapılar, sayısı ve kime ait olduğu gibi sorular sorulmuştur.

Dr. Ferruh Niyazi Bey, soruların incelemesinden anlaşılacağı gibi altı yedi ay sonra tamamlanacak olan bu incelemenin vilayet hakkında esaslı bir malumat olacağını belirtmektedir. Ayrıca çalışmanın her köyde bizzat yapıldığını, nüfus ve rakamlarla ilgili olanların memurlar tarafından tespit edildiğini, söz konusu rakamların noksan olma ihtimalinin olduğunu, dörtyüzden fazla köyde inceleme yapıldığını, doktor ve sağlık memurlarının bu konuda azami gayret sarf ettiklerini, tamamlamak nasip olursa bu bilgilerin tamamının tasnifinden sonra ortaya çıkan eser basılmak üzere Meclis-i Umumiye (-i Vilayete) arz edilecek, ödenek ayrılırsa basılacaktır demektir. Eserin mümkün ise resimli olması, vilayette mevcut müesseseler, sanayiye dair mahsuller, mabetler ve eski eserlerin fotoğraflarının konulması ihtiyacı karşılayacaktır. Bu vadide ilim, irfan sahiplerinden yardım ve destek rica etmekte, gönderilecek yazılar imzaları muhafaza edilmek şartıyla yayınlanacağı, fotoğraf gibi numune bilgilerin kaynağının gösterileceği ifade edilmektedir. Son cümle olarak da "Gayret bizden mu'avenet erbab-ı ilm ve i'rfandan"³⁴ diyen doktorun beklenmedik şekilde dokuz gün sonra 25 Nisan 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından görevden alınması ile çalışma ortada kalmıştır. Çünkü daha sonra bu çalışmanın sürdürüldüğü veya yayınlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda vurguladığımız gibi daha sonra haleflerinden Dr. Hasan Tahsin Bey tarafından yapılan çalışmada da Dr. Ferruh Niyazi Bey'den ve çalışmasından söz edilmemektedir.

4. Sivas'tan Ayrılması

Dr. Ferruh Niyazi Bey, hatıratında Sivas Sıhhiye Müdürlüğü'nden alınması konusunu Koçgiri İsyanı'na müdahale tarzı konusunda Vali Cemal Bey ile Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa arasında anlaşmazlık çıktığını, kendisinin de hazır bulunduğu Vali'nin evinde yapılan son toplantıda fikir ayrılığı devam ettiği için durumun İcra Vekilleri Heyeti'ne bildirilmesine karar verildiğini, Nureddin Paşa'nın fikrini desteklemediği için çıkarken kendisinin elini sıkmadığını, Vali Cemal Bey tarafından durumun Dahiliye Vekaleti'ne yazıldığını, ayrıca özel şifre ile Mustafa Kemal Paşa'ya arz edildiğini, neticede bir gün İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Vali Cemal Bey, Defterdar Faik Bey, Mektupçu, Polis Müdürü ve kendisinin azledildiğini, Nureddin Paşa'nın görevden alındığını, hakkında Meclis soruşturması açıldığını, kendisinin de Milli Müdafaa

³⁴ Gaye-i Milliyye, s. 242-245.

Vekaleti kararı ile silah altına alınıp Maraş'ta bulunan 2. Kolordu'ya bağlı Kayseri Askeri Hastanesi Başhekimliği'ne tayin edildiğini belirtir. Böylece Dr. Ferruh Niyazi Bey, Yedek Subay olarak yeniden askere alınmış oluyordu. Aşağıdaki İcra Vekilleri Heyeti kararında görüleceği gibi Polis Müdürü hariç Ferruh Niyazi Bey'in saydığı kişiler görevden alınmıştır.³⁵ İcra Vekilleri Heyeti kararının Dr. Ferruh Niyazi Bey ile ilgili kısmı yerel gazetede hemen kendisine yer bulmuştur. Çünkü 28 Nisan 1921 tarihli Gaye-i Milliye nüshasında Vilayet Haberleri arasında Azl başlığıyla verilen haberde “*Vilayet Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in idareten azl edildiği ve müdüriyet veza'ifinin Askeri Bakteriolojihanesi Müdürü Binbaşı Doktor Tevfik Bey tarafından vekaleten idare edilmesi Sıhhiye Vekaleti'nden Vilayet-i Celileye varid bir telgraf-nameden anlaşılmıştır*” denilmektedir.³⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan İcra Vekilleri Heyeti'nin 25 Nisan 1337/1921 tarihli kararı Gaye-i Milliye gazetesinin bu haberini teyit etmektedir. Söz konusu kararda “*Nüfuz-u hükümete halelden ve gayesi ve te'bid ve teşebbiyesi için Sivas Valisi Cemal, Defterdar Faik, Mektupçusu Asım ve Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Beylerin azille riyle vilayete Dahiliye Nazırı esbakı Hazım Beyefendi'nin tayini ve diğerlerinin azilleri için aid olduğu vekaletlere tebligat ifası İcra Vekilleri Heyeti'nin 25 Şubat 337 tarihindeki ictimaında karargir olmuştur*” denilmektedir. Üzerine muamelesi ikmal edilmiştir notu düşülen kararnamede İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Müdafaa-i Milli Vekili Fevzi, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Dr. Refik, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal Paşa ile diğer vekillerin imzası bulunmaktadır.³⁷ Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas Sıhhiye Müdürlüğü sırasında Dr. Adnan Bey (Adıvar) ile Dr. Refik Bey'in (Saydam) Sıhhiye Vekili olarak görev yaptığı anlaşılıyor.³⁸ Böylece Dr. Ferruh Niyazi Bey görevini ifa ederken, Sivas üzerine bir eser hazırlama çalışmalarını sürdürürken, hiçbir bariz kusuru görülmezken, vilayetteki mülki ve askeri erkânın çatışması sonucu önce görevden azledildiği sonra silahaltına alınıp Kayseri Askeri Hastanesi'ne görevlendirilmiştir. Dr. Ferruh Niyazi Bey, Kayseri Askeri Hastanesi görevi sırasında Sakarya Savaşı olduğunu, bundan dolayı Ankara'dan Kayseri'ye gelen her nevi halkın barına sorunu ile cepheye yaralanan askerlerin tedavisi ile uğraştığını belirtir. Bu sırada önce 100 yataklı olan hastanenin kapasitesinin 1800 yatağa kadar çıktığını yazar.³⁹ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası'nda 1924 yılında Antalya Hilal-i Ahmer Merkezi reisliğine seçilen Vilayet Daimi Encümen

³⁵ Ayoğlu, *age.*, s. 223-224.

³⁶ Gaye-i Milliye, s. 300.

³⁷ BCA. 30-18-1-1/3-18-4; Atasayar, *age.*, s. 32-33, 201.

³⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl (1923-1973)*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No. 422, Ankara, 1973, s. 59.

³⁹ Ayoğlu, *age.*, s. 226-227.

Azası ve Antalya gazetesi sersütunu (başyazar) Dr. Ferruh Niyazi Bey'in hayat hikayesi bir resmi ile verilirken 1329 (1913) yılında Simav Hükümet Tabibi, 1330 (1914) yılında Kütahya Belediye Tabibi, 1335-1336 (1919-1920) yılında Kastamonu Vilayeti Sıhhiye Müdürü, 1338 (1922) yılında Mamuretülaziz Vilayeti Sıhhiye Müdürü, 1339 (1923) yılında Diyarbakir Vilayeti Sıhhiye Müdürü olduğu belirtiliyordu.⁴⁰ Ama nedense Sivas Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü ile silahaltına alınarak Kayseri Askeri Hastanesi'ne görevlendirilmesi belirtilmiyordu.

Sonuç

1888 yılında Antalya'nın Elmalı kazasında doğan Ferruh Niyazi Bey, idadiyi İzmir ve Midilli'de, Tıbbiye Mektebi'ni Ağustos 1913 tarihinde tamamlamıştır. Sınıf arkadaşları arasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nazilli İm-dad-ı Sıhhi Heyeti Reisi ve Cumhuriyet döneminde Vali olarak bilinen Dr. Mehmet Lütfi Bey (Kırdar) bulunmaktadır. Dr. Ferruh Niyazi Bey siyasi ve gazetecilik yönü önde olan bir hekimdir. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde askeri hekim olarak görev almıştır. 18 Mayıs 1919 tarihinde Deyr-i Zor Livası Merkez Hükümet Tabibi iken Kastamonu Sıhhiye Müdürlüğü görevine atanmıştır.

Milli Mücadele döneminde 6 Ekim 1920-25 Nisan 1921 tarihleri arasında Sivas Sıhhiye Müdürü olarak görev yapmıştır. Sivas'ta bulunduğu sırada Vali olarak Sıhhiye Vekili Adnan Bey'in dayısı Reşit Paşa ile eski Kastamonu Valisi Cemal Bey görev yapmıştır. Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas Sıhhiye Müdürlüğü'ne atanmasının sebeplerinden birisi o dönem ordu ve halkın çok ihtiyacı olan bir türlü temin edilemeyen aşı, serum ve kuduz çalışmalarına öncülük etmektir. Dr. Ferruh Niyazi Bey bu görevini layıkıyla yerine getirmiş, Sivas'ta aşı, serum ve kuduz üniteleri kurulmuştur. Bir başka sebep ise Sivas şehrinin Rusya yolunun önemli bir noktasında bulunmasından dolayı şehirden sıhhi ve siyasi olarak birçok heyetlerin gelip geçmesidir. Örneğin Sovyet Rusya'ya giden Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa, Yusuf Kemal Bey heyetleri hep Sivas üzerinden gitmiştir. Dr. Ferruh Niyazi Bey sağlıkla ilgili görevlerinin yanında Vali'nin verdiği görev çerçevesinde bu tür heyetlerin ağırlanması işiyle de ilgileniyordu. Ayrıca Amerikan Teşkilatı nezdinde hükümet komiseri olarak görev yaptığı için özellikle heyetlerin kullanımına sunulan araç temininde önemli roller üstlenmiştir. Gelen heyetler arasında Şeyh Sunusi Ahmet Efendi

⁴⁰ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası, Numara: 39, 15 Teşrinisani 1340, s. 87-88

ile yabancı gazeteci ve temsilciler de bulunmaktadır. Sekiz ay kadar Sivas Sıhhiye Müdürlüğü görevini ifa eden Dr. Ferruh Niyazi Bey, yoğun heyet trafiği arasında Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmalarına öncülük edici çalışmalar da yapmıştır. Bu amaçla doktor ve sağlık görevlileriyle dört ay süre ile dörtüyüzden fazla köyde sağlık ve sosyal alanlarda bilgi toplamaya girişmişlerdir. Söz konusu çalışma için 43 sorudan oluşan bir anket formu oluşturmuşlardır. Ama Vali Cemal Bey ile Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa arasında isyancılara müdahale tarzı konusundan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı başta Vali olmak üzere vilayetin diğer görevlileri ile beraber görevden alınmıştır. Bu arada silah altına alınan Dr. Ferruh Niyazi Bey, Kayseri Askeri Hastanesi'nde görevlendirilmiştir. Sıhhiye müdürünün beklenmedik tayini Sivas'ta yaptığı çalışmayı yüz üstü bıraktığı, eser şekline dönüştüremediği anlaşılmaktadır. Haleflerinden Dr. Hasan Tahsin Bey'in on yıl sonra hazırladığı Sivas Vilayeti Sıhhi İctimai Coğrafyası adlı eserinde Dr. Ferruh Niyazi Bey'in çalışmalarından söz edilmediği, daha çok 1924-1930 yılları arasındaki Sivas'a ait verilerin toplandığı görülmektedir.

Dr. Ferruh Niyazi Bey kısa süre işgal ettiği Sivas Sıhhiye Müdürlüğü görevinde önemli işler yapmış, ama Sivas'a ait eser verme teşebbüsü ürüne dönüşmemiştir. Ancak onun bu çabası aynı yıl Dr. Refik Bey'in Sıhhiye Vekilliği sırasında başlayan seri bir çalışmanın fitilini ateşlemiş oluyordu. Bu çalışma ile Dr. Ferruh Niyazi Bey'in Sivas Sıhhiye Müdürlüğü dönemi arşiv belgeleri, Gaye-i Milliye gazetesi nüshaları, hatıralar, araştırma eserler incelenerek ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BOA.BEO.4574-343025.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BCA. 30-18-1-1/3-18-4.

Basın ve Zabıtlar

Gaye-i Milliye, 2 Mart-19 Nisan 1337.

Takvim-i Vekayi, 22 Mayıs 1335.

TBMM. Zabıt Ceridesi, D. I, C. 8, 27 Şubat 1337.

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası, Numara: 39, 15 Teşrinisani 1340.

Araştırma Eserler

ATASAYAR, Adile Gül Yiğit, *Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu ve Basın Hayatı (1888-1963)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2021.

AYOĞLU, Ferruh Niyazi, *Kurtuluşa, Cumhuriyet'e ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları*, Zonguldak Tabip Odası Yayınları, Zonguldak, 2008.

BAŞUSTAOĞLU, Ahmet, *Bir Nefes Sıhhat-Tevfik Sağlam'ın Yaşamı-Anı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi-Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye*, C. II, Eklerle Yayınlayan: Aykut Kazancıgil, Özel Yayınları, İstanbul, 1991.

BİRİNCİ, Ali, "Dr. Muhittin Celal Duru", *Türk Yurdu*, S. 352, Aralık 2016, (www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi, Erişim: 30 Mart 2023)

DİNÇER, Hasan, "Kurtuluştan Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. XIX/38, 2019 Bahar.

Dr. Hasan Tahsin, *Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-İnceleme ve Tıpkı Basım*, haz. Recep Toparlı-İbrahim Yasak, Sivas Belediyesi Yayını, Sivas, 2021.

Gaye-i Milliye, yay. haz. Çiğdem Aslan-Mustafa Toker, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 41, Ankara, 2012.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 15, S. 45, Kasım 1999, s. 939-968.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs. , İzmir, 2002.

KOZ, M. Sabri, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-Genel Konular*, C. I, Ankara, 1992, s. 37-58.

Mehmet Said, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı*, Öğüt Matbaası, Ankara, 1922.

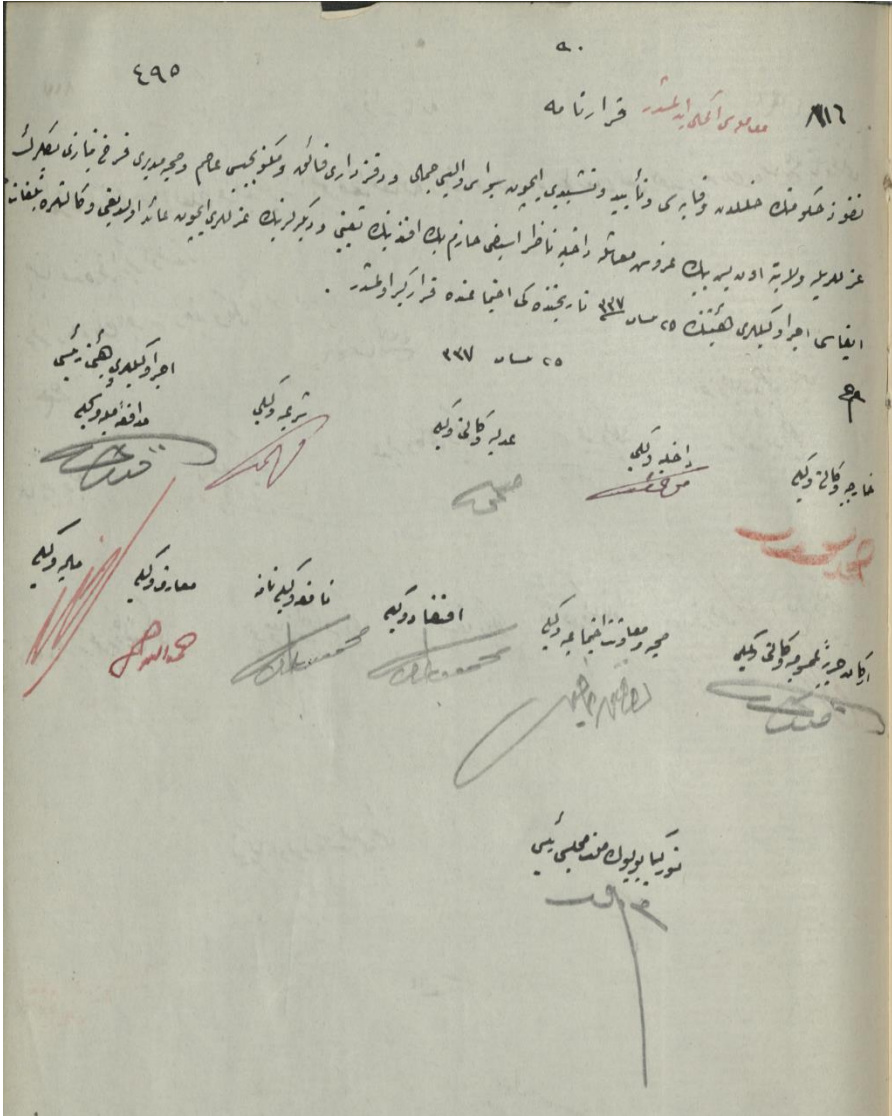
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl (1923-1973)*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No. 422, Ankara, 1973.

TEKİR, Süleyman, "Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)", *Belgi*, S. 18, Yaz 2019, s. 1301-1326.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

EKLER

Ek-I: Dr. Ferruh Niyazi Bey'in 25 Nisan 1337/1921 Tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararname-i ile Sivas Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü Görevinden Alınma Kararı (BCA. 30-18-1-1/3-18-4; Atasayar, age. , s. 32-33, 201)

Ek-II: Antalya Gazetesi Başmuharriri Dr. Ferruh Niyazi Bey'in 1924 Yılında Antalya Hilal-i Ahmer Merkezi Reisi Olduğu Zamana Ait Resmi (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası, Numara: 39, 15 Teşrinisani 1340, s. 88)

